

תופעה רחבה שהמוקד נתקל בה הוא ריבוי מקרים של סירוב לבקשות לאיחוד משפחות, המנומקים באורח לקוני ב"טעמי ביטחון". כך, למשל, המקרה של בני זוג מבית-רימא, נפת רמאללה. בני הזוג נשואים משנת 1988. הוא תושב הגדה, היא ילידת ירדן. כניסות האישה לגדה משייכות אותה למה שמכונה "אוכלוסיית הבג"צ הראשונה", והיא זכאית לתושבות. אולם הישראלים מעכבים את התשובה "מסיבות בטחוניות". לא ברור מהן הסיבות הבטחוניות שמונעות מתן תושבות לאישה פלסטינית, שממילא יושבת כאן שנים מכוח רשיון ביקור.

תופעה אחרת היא סירוב למתן רשיונות ביקור בשטחים למי שנולדו במדינות הסירוב (כגון לוב, סודן, סוריה ותימן). ישראל מכחישה מדיניות זו, אולם הדברים ניכרים בפועל. המוקד הצליח לפתור את הבעיה במה שנוגע לאוכלוסיית הבג"צ, ולאפשר לבני אוכלוסייה זו להיכנס לאזור גם אם נולדו באחת מהמדינות האלו.

כבוד המת

בחברה מתוקנת, גופתו של אדם מצויה מחוץ לתחום של סכסוך ומלחמה. מרגע שאדם נהרג, אין לוקחים נקם מגופתו. מאותו רגע קיים הכרח הומניטרי: לדאוג לקבורה מכובדת של הגופה, לסימונה באופן שיבטיח את זיהויה בעתיד, ולמסירתה בהקדם האפשרי לידי יקיריו של המת. הזכות ליחס של כבוד לגופה אינה רק זכותו של כל אדם ביחס לגופתו הוא, אלא גם זכות של בני המשפחה והידידים. קבלת הגופה, קבורתה, ועריכת טקסי האבלות והעלייה אל הקבר, הם חיוניים להפנמת הידיעה על מות הקרוב או הידיד ולהתמודדות עם הכאב והאבדן.

עקרונות אלו בוודאי מנחים את החברה הישראלית כאשר מדובר בגופותיהם של ישראלים. ישראל יוצאת מגדרה כדי להשיב גופות של חללי צה"ל ולזהותן. מקרים של טעות בזיהוי (כגון בעניין חללי השיטת לאחרונה) מעוררים שערוריה ציבורית. גם בתחומים "אזרחיים" של כבוד המת מוכנה ישראל להגיע לבתי המשפט על מנת להילחם על עיצובה של מצבה או על הכיתוב בה. כאשר מדובר בגופותיהם של פלסטינים, יחס זה משתנה לבלי הכר.

בחודש מאי עתר המוקד לבג"צ בשם של אחיו והוריו הקשישים של סופיאן צביח. סופיאן ביצע את פיגוע ההתאבדות באוטובוס מספר 26 בירושלים באוגוסט 1995. למעלה מארבע שנים חלפו, ושרידי הגופה עודם מוחזקים בידי ישראל, ואינם מוחזרים למשפחה. המוקד פנה לצה"ל מספר פעמים, על מנת שהמשפחה תוכל לקבל ולקבור את גופת יקירה, ועל מנת שיהיה לה ציון ומצבה לעלות אליהם. כל הפניות סורבו. בעתירה מזכיר המוקד, בין היתר, את החוק על-פיו הרס צה"ל את חלקת הקבר של ברוך גולדשטיין, הרוצח ממערת המכפלה בחברון. חוק זה מוציא במפורש מכלל חובת ההריסה את המצבה שעל הקבר. הזכות לקבורה ולמצבה היא זכות בסיסית של המת ושל משפחתו, שאין שוללים אותה.

סירובו של צה"ל להחזיר את גופתו של סופיאן צביח לידי משפחתו הוא חלק ממדיניות צה"ל בשנים האחרונות שלא למסור לידי המשפחות את גופותיהם של מי שביצעו פיגועי התאבדות: עוד שיטה של ענישה קולקטיבית, ואולי רצון להתנקם גם בגופתו של המת. אולם גם כאשר צה"ל מוכן להשיב גופות לידי משפחותיהם, מסתבר שהדבר הוא לעתים למעלה מיכולתו. שיטת הקבורה בבתי הקברות לחללי אויב אינה מאפשרת זיהוי נאות של הגופות.

שני מקרים בהם מטפל המוקד בהשבת גופות לידי המשפחות הגיעו למבוי סתום עקב אי-יכולתו של הצבא לזהות את הגופות. במקרה אחד כבר הוציא הצבא מקברן ארבע גוויות, ובדיקות DNA שנערכו בארה"ב ובישראל, הראו שאף אחת מהן אינה שייכת לחלל שהחזרת גופתו התבקשה ושהצבא הודיע בנחרצות כי גופה זו קבורה בקבר מסוים זה. במקרה שני הוצאה מהקבר בינתיים רק גופה אחת, וגם במקרה זה לא היתה זו גופתו של האדם אותו אנו מחפשים. "תקלות" אלו אינן מפתיעות. גופותיהם של חללי אויב נקברות בבתי קברות מיוחדים לחללי אויב. הקבורה נעשית בדרך מזלזלת, בשוחות רדודות, וללא סימון של קבע על גבי הגופה או העטיפה שסביבה. טרם הקבורה לא נעשות בדיקות לגופה ולא נעשה תיעוד שיכולים לסייע בזיהוי הגופה בעתיד. לפחות במקרה של בית הקברות לחללי אויב אשר בגשר בנות יעקוב, ידוע לנו שסימון הקברים נעשה שנים לאחר הקבורה. סימון הקברים מפוקפק גם הוא: שלטים ממוספרים על לוחות מתכת, התקועים באדמה באמצעות יתדות עץ.

שני המקרים, והעובדות שנתגלו תוך כדי הטיפול בהם, הובילו להקמתה של ועדת חקירה צבאית, שצריכה לחקור הן את שני המקרים הפרטניים והן את טיפול צה"ל בחללי אויב ככלל. הוועדה אמורה גם

ליתן המלצות לגבי אופן הטיפול בנושא בעתיד. הוועדה הוקמה בחודש אוקטובר 1999, ונציגים של המוקד כבר העידו בפניה.

בנושא זה הוצאנו בשנת 1999 דו"ח הקרוי "גופות אסורות".

חברי הנהלת המוקד

ד"ר יוסי שוורץ, יו"ר ההנהלה, לשעבר מנהלו הראשון של המוקד
 מר דן ביתן, קרן קרב
 מר ארתורו אייפר, גזבר המוקד, כלכלן
 הגב' רחל וגשל, אחות
 מר עלא חטיב, בעבר מנהל המוקד, כיום מנהל מרכז רפואי בטירה
 עו"ד תגריד ג'השאן, יועצת משפטית לשדולת הנשים בישראל ולקבוצת נשים למען אסירות פוליטיות.
 ד"ר עזיז חידר, מרצה באוניברסיטה העברית
 הגב' רחל סטרומזה, סטודנטית באוניברסיטה העברית.

צוות המוקד

דליה קרשטיין, מנהלת המוקד
 רימונדה מנסור, רכזת אדמיניסטרטיבית
 עו"ד אליהו אברם, מנהל המחלקה המשפטית
 עו"ד הישאם שבאיטה
 עו"ד מיכל פינצ'וק
 יוסי וולפסון, מתמחה
 מייסא חוראני, רכזת קשר עם מתלוננים
 מהא חטיב, רכזת פניות ציבור
 טלי גור, רכזת תלונות
 עתליה אבשלום, רכזת תלונות
 חדווה אייל, רכזת תלונות
 אתי אספיר, מזכירה
 סטיבן פרידמן, רכז משאבים
 יוסף ברודר, מנהל חשבונות